

Цви Локер

ДАНИЛО КИШ – ЈЕВРЕЈСКИ ПИСАЦ?

Током мого недавног боравка у Југославији један јеврејски интелектуалац изразио је чуђење како је и зашто аутор који се поглавито бавио јеврејском тематиком изабрао православну сахрану. У том склопу намеће се питање може ли се Киш уопште сматрати јеврејским писцем.

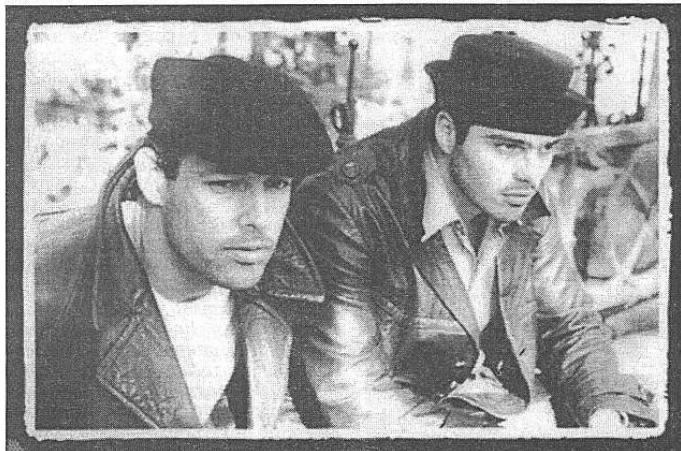
Није нимало лако одговорити на то питање али ваља имати на уму да сами јеврејски мотиви и теме још не чине писца Јеврејином. Сличан проблем постоји, на пример у односу на сликаре: Модильани је био Јеврејин, као и Хајим Сутин и многи други који су стварали у Паризу, међутим, само се Шагал може сматрати јеврејским сликаром. Нико неће Иву Андрића описати као јеврејског писца, мада се служи јеврејским личностима, јеврејском средином у Босни па је, чак обилазио и старо јеврејско гробље на Ковачићима (које је ужасно страдало током недавног рата) описавши и неке надгробне споменике.

Киш се много служио јеврејском тематиком, неоспорно, с тога што су ове теме биле трагично актуелне током II светског рата а привлачио га је и лик револуционара Јеврејина, типа Бориса Давидовића. Страдање Јевреја у холокаусту или у гулазима послужило му је у приказивању нашег доба у опште-човечанској и у хуманистичком смислу и светлу. У његовим романима недостају јеврејска друштва или породице, па и специфично јеврејске личности. Пијанчења и остale пустоловине оца једва су типичне за јеврејску заједницу. Дакако, било је и таквих појава неуравнотежености и сањаљачких неостварљивих амбиција, но пре у царској Русији него у српско-мађарској средини Војводине. Тувија млекар је очигледно сасвим другачијег кова од жељезничара Киша. Кишова симпатија према јеврејским жртвама холокауста не произилази неминовно из његовог порекла већ је претежно одраз разумног и напредног става савременика који је био сведок и пратилац масовних несрена и неправди.

Уосталом, у Кишовом случају православни је спровод био потпуно легитиман чак и да га није изричито тражио. Његова мати дала га је крстити у новосадској Успенској цркви када је будућем аутору било пет година. Она је то урадила по црногорској традицији а није искључено да је сматрала да би, у тадашњим бурним временима, било за дете боље да одрасте као хришћанин и да буде признат хришћанином. Тако је Данило постао, и мимо своје воље, православне вере. Колико је познато, у периоду комунистичког режима (па и Титовог смрта) схватљиво је да Киш није посечивао цркву нити се придружавао верских прописа. Имајући у виду те чињенице доиста није исправа и одмах јасно зашто се наш писац, као слободни мислилац који нагиње социјализму, определио, овај пут вольно, баш за православну сахрану. Будући да, по свој прилици, није у питању само верска одлука, највероватније је да је Киш то учинио из захвалности и дубоке оданости својој мајци. Друга могућа препоставка је да је тим актом жељео да се афирмише као извornи и потпуно српски писац. Надаље, можда, на тај начин је тражио да се дефинитивно дистанцира од свог оца, неоговорног родитеља и главе породице. Било како му драго, битна је чињеница да је Киш свој мукотрпни живот довршио нагласивши своју припадност српској културној баштини, из које је поникао и чијим језиком се служио у својим делима.

Његове везе са јеврејством биле су већином плод каснијих година живота и одиграле су, у ствари, бар се поптиснику ових редова тако чини, само маргиналну улогу у Кишовом књижевном опусу.

То је покушај објашњења и одговора на постављено питање. Неоспорно, посреди је значајан и оригиналан писац новије српске књижевности, а ауторово порекло и наклоности могу бити предмет дискусије али не мењају нити у било чему умањују важност Кишове метеорске појаве.

Фотографија Жељка Вукелића

Радомир В. Ивановић

СИНКРЕТИЗАМ МИТА, ФАНТАСТИКЕ И РЕАЛИСТИКЕ ИЛИ ТРАГАЊЕ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ СВЕТОМ

(ПОЕТОЛОШКО И ГЕНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ ПЕКИЋЕВЕ АТЛАНТИДЕ, 1-2)

"Уметност је једина реалност у којој вреди живети и за коју вреди радити".

И.Андрић

1. Thauma i thaumaturg

"Човек који пати је сада већ у правом смислу инкарнација Бога".

L.L.Goff

Необично структурирано, родовски и жанровски разноврсно и драгоцено књижевно дело Борислава Пекића (1930-1992) свом сложеношћу показује бројне ограничности савремене литературологије и њене методологије, будући да се и при најобухватнијем приступу, у оквирима супстанцијалне и релацијске теорије, ово дело не може анализирати "без остатка". У егзистенцијалној и стваралачкој визији овога писца не показује се само видљиви и невидљиви свет као чудо (thauma), а његов стваралац као чудотворац (thaumaturg) него се та законитост једновремено односи и на књижевно дело и његовог ствараоца, на што је Пекић правовремено и профетски указао насловом романијерског првенца - *Време чуда* (1965). Удовољавајући стваралачком нагону и неутаживој истраживачкој радозналости, он у последњој фази стваралачке метаморфозе ствара "акциону митско-фантастичну" трилогију романа - *Беснило* (1983), 1999-та и *Атлантида*, 1-2 (1988) која представља значајан "стваралачки најр" са "дубљом истраживачком логиком", подједнако интересантном како за теологију чуда тако и за поетологију чуда. На то експлицитно упућује сам Пекић тврдећи да је порекло свих чуда мистерија, без обзира на то да ли се бави демонологијом или ангелологијом.

Особеност Пекићевог стваралачког поступка огледа се у несвакидашње инвентивној спрези мита, фантастике и реалистике, односно спрези имагинације, контемплације и ерудиције. Без испитивања тог односа не може се ваљано анализирати пишчева филозофија и психологија стварања, јер, како исправно тврди Гастон Башлар, само "митови могу дати разлог свакој филозофији". Наведена спрена на примерен начин објашњава применењени стваралачки поступак, у коме се природно и логички одржава равнотежа поетског (слике) и поетског (идеје). Њиме се једновремено показује магијски и култни карактер *Речи* у аналогијском или каузалном мишљењу, односно нови мит о снази *Речи* којом се ствара свет књижевног дела, у једствском нажину мишљења. Сажето говорећи Пекић на само њему својствен начин користи машту и мудрост, те је сасвим у праву Сретен Марић када сличним поводом тврди да је машта извор свих наших мудrosti, као што је у праву и Рудолф Пеш када тврди да свака приповести о чуду садржи сопствену истину.

Формалне и садржинске компоненте целокупног Пекићевог дела, а посебно наведене трилогије романа, коју бисмо метаформично могли назвати *Трећим заветом* или *Јеванђелјем грозоморе*, као што смо то учинили пре десетак година са трилогијом романа Славка Јаневског *Мирацлији грозоморе* (1984), односно септалогијом романа, - показује да романијер као нови чудотворац (thaumaturg) у свету уметности егзистира као бајковито биће које у процесу стварања употребљава "обједињавајућа начела", јер се само уз примену таквих начела може обезбедити интегрална визија видљивог света и продрети с оне стране реалистичког. Енормни креативни и интелектуални напори дозвољавају му да у највећој могућијој мери користи резултате естетске епифизе ("пробљеска духа"), управо онако како тврде савремени естетичари, јер уметничко дело овакве провођењености не "приказује оно што је видљиво, већ чини видљивим, чини видљивом предисторију видљивог" (Милан Дамјановић).

У овом кључу тумачења актуелизује се позната апофтема